

ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

THE MAIN FEATURES OF THE LAW OF EGYPT

Джуган В.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

У даній статті проводиться дослідження основних рис права Стародавнього Єгипту, а саме розглядається його правова система та система права. Зокрема, проводиться аналіз джерел староегипетського права; досліджуються такі галузі права Стародавнього Єгипту, як: цивільне, сімейне, кримінальне, процесуальне та з'ясовуються їх особливості. Норми давньоєгипетського права були як усними, так і письмовими. Внаслідок дослідження даного питання підтверджуються факти наявності в праві Стародавнього Єгипту таких ознак, як: аморфність, формалізм, казуальність та вузька сфера дії. В той же час, праву Стародавнього Єгипту були притаманні ознаки авторитарності, наявності нормативно-правового акта та звичаю, регулювання суспільних відносин базовими галузями права (конституційним, цивільним, сімейним, кримінальним, процесуальним).

У системі цивільного давньоєгипетського права досить ґрунтовно регулювалися відносини власності, зобов'язальні правовідносини та спадкові права. Об'єктами права власності були рухомі та нерухомі речі. Земля була: державна, храмова, приватна, общинна. Серед обмежених речових прав застосовувалось право земельного сервітуту. Найпоширенішими в Стародавньому Єгипті були договірні зобов'язання з купівлі-продажу, майнового та особистого найму (оренди), поклажі, позики, доручення, договір товариства, схову, займу та позадоговірні, які виникали з заподіяння шкоди особі або майну. Сімейні правовідносини передбачали врегулювання прав та обов'язків подружжя та дітей. В сімейному праві Стародавнього Єгипту жінки мали багато прав: могли самостійно вступати в різноманітні правовідносини та займатися різними видами діяльності. Шлюб підтверджувався договором між чоловіком та жінкою в письмовій формі. Пізніше в Єгипті матріархат поступово переходить у патріархат, залишаючи за жінкою багато прав. Спадкування відбувалося за законом та за заповітом, спадкоємцями могли бути діти різних статей та інші. Заповіт міг складати як чоловік, так і жінка. Відомо, що злочин в Стародавньому Єгипті спершу сприймався як омана та лжесвідчення, пізніше ним вважалося діяння, які порушувало інтереси держави та правителя. Тому й злочини були: проти держави, тяжкі, проти особи, майнові та військові. Покарання були невідворотними, до них належали: смертна кара, калічницькі покарання, членушкодження, побиття ціпками; поміщення у в'язницю; віддача в рабство; грошові штрафи; відшкодування завданих збитків; примусові роботи; виставлення біля ганебного стовпа; вислання; грошові штрафи. Суд діяв воедино з адміністрацією на чолі з фараоном та працював колегіально. Процес складався зі стадій: подача заяви, сам процес, прийняття рішення. Процес був єдиний у кримінальних і цивільних справах.

Ключові слова: система права, правова система, право власності, сервітут, зобов'язання, договір, шлюбний договір, розірвання шлюбу, спадкування, злочин, покарання, процес, стадії процесу, докази в процесі.

This article examines the main features of the law of Ancient Egypt, namely, its legal system and system of law. In particular, the author analyzes the sources of ancient Egyptian law; examines such branches of ancient Egyptian law as civil, family, criminal, and procedural law and identifies their peculiarities. The rules of ancient Egyptian law were both oral and written. As a result of the study of this issue, the author confirms that the law of Ancient Egypt had such features as amorphousness, formalism, casualness and narrow scope. At the same time, the law of Ancient Egypt was characterized by signs of authoritarianism, the existence of a legal act and custom, and the regulation of social relations by basic branches of law (constitutional, civil, family, criminal, and procedural).

The civil law system of the ancient Egyptians regulated property relations, relations of obligation, and inheritance rights in a fairly thorough manner. The objects of property rights were movable and immovable things. Land was divided into state, temple, private, and community land. Among the limited property rights, the right of land servitude was applied. The most common in ancient Egypt were contractual obligations for the sale and purchase, property and personal hire (lease), pawn, loan, commission, partnership agreement, storage, loan, and non-contractual obligations arising from damage to a person or property. Family legal relations provided for the regulation of the rights and obligations of spouses and children. In the family law of ancient Egypt, women had many rights: they could independently enter into various legal relations and engage in various activities. Marriage was confirmed by a written agreement between a man and a woman. Later in Egypt, matriarchy gradually turned into patriarchy, leaving women with many rights. Inheritance took place by law and by will; children of different sexes and others could be heirs. Both men and women could make a will. It is known that a crime in ancient Egypt was first perceived as deception and perjury, and later it was considered an act that violated the interests of the state and the ruler. That is why there were crimes against the state, grave crimes, crimes against the person, property crimes, and military crimes. The punishments were inevitable and included the death penalty, mutilation, self-mutilation, flogging, imprisonment, enslavement, monetary fines, compensation for damages, forced labor, parading at the shameful pillar, exile, and monetary fines. The court acted in conjunction with the administration headed by Pharaoh and worked collegially. The process consisted of the following stages: filing an application, the trial itself, and the decision. The process was unified for criminal and civil cases.

Key words: system of law, legal system, property rights, easement, obligation, contract, marriage contract, divorce, inheritance, crime, punishment, process, stages of process, evidence in process.

Актуальність обраної тематики. Зародженням цивілізації вважають держави Стародавнього Сходу. Держава і право цієї території виникли само собою закономірно без зовнішнього впливу. Досліджуючи історичні джерела цієї території вчені виділяють особливості їх виникнення та розвитку. Територія Стародавнього Єгипту була долиною в нижній течії Нілу. У виникненні цих держав, в тому числі Єгипту, найважливіше значення мав економічний чинник, а саме надлишковий продукт, військова організація та природно-кліматичні умови. У Єгипті спершу пройшло класове розшарування, склалися передумови державності, а тоді виникла держава. Єгипет як держава сформувалася поступово на основі областей-номів (самостійних общин), які були об'єднані в єдину систему господарства, кожен

зі своїм адміністративним центром та правителем нома. Державний устрій Стародавнього Єгипту за формою управління був типовою східною деспотією з правителем-фараоном, влада якого була абсолютною теократичною. Тригацийна система Єгипту постійно давала достатні врожаї. Більшість вчених виділяють наступні періоди історії Стародавнього Єгипту: 1) Раннє царство (3000–2800 роки до н.е.); 2) Давнє царство (близько 2800–2250 роки до н.е.); 3) Перший розпад Єгипту (близько 2250–2050 роки до н.е.); 4) Середнє царство (близько 2050–1700 роки до н.е.); 5) Другий розпад Єгипту (близько 1700–1580 роки до н.е.); Нове царство (близько 1580–1070 роки до н.е.); Пізній період (1070–332 роки до н.е.); Греко-римський період (332 рік до н.е.). Суспільний лад Стародавнього Єгипту

був сформований з двох головних груп: а) вільних (аристократія, жерці, вільні селяни, ремісники) та б) невільних (слуги фараона, раби). Відповідно до суспільного та державного устрою Стародавнього Єгипту була вибудована його правова система, вплив якої мав відображення на інші країни та є цікавим і багатим в чому впроваджений сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питання держави та права Стародавнього Єгипту проводили такі науковці, як: Н.В. Аніщук, О.М. Бандурка, В.Д. Гапогій, О.М. Джужа, Л.М. Бостан, С.К. Бостан, В.П. Глиняний, О.В. Горяга, А.В. Грубінко, Є.С. Дурнов, О.В. Кузьминьєв, Є.О. Куйбіда, С.В. Кульчицький, Г.В. Лаврик, В.С. Макарчук, І.Д. Мудрак, М.І. Настюк, В.І. Орленко, О.О. Орлова, Я.В. Попенко, В.А. Сало, Ю.В. Сокур, М.М. Страхов, О.В. Талдикін, Б.Й. Тищик, А.П. Хома, О.О. Шевченко, Я.В. Шевчук-Бела та багато інших. Однак правова система Стародавнього Єгипту була розвиненою, побудованою на принципі повного авторитаризму фараона, належних джерелах давньоєгипетського права, високому правовому становищу жінки в Стародавньому Єгипті. Це свідчить про цивілізованість та актуальність дослідження основних рис права Стародавнього Єгипту.

Отже, ця стаття присвячена з'ясуванню сутності та змісту основних рис права Стародавнього Єгипту. Вказана мета зумовлює наступні завдання даної роботи: з'ясувати джерела староегипетського права, дослідити основні галузі та риси права Стародавнього Єгипту та зробити належні висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід відзначити, що праву Стародавнього Єгипту характерні наступні риси, як іншим країнам Стародавнього Сходу: аморфність; формалізм; казуальність та вузька сфера дії. Право Стародавнього Єгипту – система юридичних відносин, що поєднувало письмове та усне законодавство та відповідні інституції, які відповідали до додержання правових норм. У Стародавньому Єгипті існувала розвинена правова система [1].

Відомо, що джерелами права Стародавнього Єгипту були нормативно-правовий акт та правовий звичай. В той же час слід відзначити, що ні одного цілого зводу законів до сьогодні не збереглося, але про них відзначають у своїх дослідженнях давньоримські та давньогрецькі історики. Першим законодавцем вважають Менеса – фараона І династії. Важливе законодавство пов'язане з ім'ям Рамзеса II, націлене на закріплення кастової організації суспільства, укріплення армії та державного апарату. У XIV ст. до н.е. відомі кодекси Сети, у VIII ст. до н.е. – кодифікація Бокхоріса, що складалася з 40 рулонів папірису, однак до наших днів вона не збереглася. Але відомо, що нею ліквідовано боргове рабство, а селянам-общинникам було дозволено вільно розпоряджатися своїми земельними наділами. До нас дійшли закони фараона Хоремхеба, що регулювали окремі питання кримінального права [1, с. 56; 2, с. 8–9; 3, с. 71] та норми з різних галузей управління. Закони, декрети, накази фараонів містили ретельні прописи про право власності, його форми, володіння, розпорядження нерухомістю [4, с. 64]. Однак ні одного повного зводу законів в цілому вигляді донині не збереглося.

Ще одним джерелом права в Стародавньому Єгипті був звичай. Спочатку звичай був пов'язаний з релігією та міфами. Практично правові звичаї ґрунтувалися на вагомості та непохитності релігії та зберігалися тисячоліттями. Всі звичаї в користь правлячого прошарку суспільства Єгипту поступово стають звичаєвим правом. І прихід іншого фараона чи династії суттєво не змінював законодавство, яке мало відповідати релігійному світогляду. Отож, звичай регулював значно ширше коло відносин, ніж нормативно-правовий акт, але інформації про них є небагато. Єгиптологів в питанні дослідження звичаїв

проводив М.М. Бедрій. Отож, в Стародавньому Єгипті однозначно існували наступні звичаї: перевтілення Ка, суд оракула, тасмниця імені, застава мумії, старший спадкоємець, шлюб між родичами, фіктивне усиновлення, тілесні покарання [2, с. 8–10]. Застосування означених звичаїв практикувалося у усіх існуючих в Стародавньому Єгипті галузях права та базувалися на духовних переконаннях єгиптян.

Однією з базових галузей права, в тому числі в Стародавньому Єгипті, було **цивільне право**, важливим інститутом якого був **інститут права власності**. Основними об'єктами права власності в Стародавньому Єгипті були: земля, раби [2, с. 56], сільськогосподарські тварини та інвентар [5, с. 47], свердловини [6, с. 45]. В Стародавньому Єгипті були: державні, храмові, приватні, общинні земельні володіння. Земля перебувала у власності: держави (в особі фараона); сільської общин; храмів; приватних осіб [7, с. 29; 8, с. 71].

Формально земля належала фараонові, який її передавав у безстрокове користування храмам, знаті, сільським громадам. Земельні ділянки за службу надавалися урядовцям, воїнам, окремим жерцям, зазвичай, разом з рабами та залежними селянами [2, с. 56; 8, с. 71; 9, с. 26]. Землю храмів і царських вельмож могли продавати, дарувати, успадковувати, а общинні землі – ні [10, с. 33; 5, с. 47]. У селі розвиток приватної власності відбувався повільно, оскільки община виступала стримуючим фактором. Общинна власність із суто колективної набуває ознак приватної (сімейної та індивідуальної) власності [10, с. 33]. Існував певний порядок переходу землі, що включав 3 дії: 1) досягнення угоди продавця з покупцем про предмет договору і проведення платежу; 2) принесення клятви продавцем перед богами, що підтверджувало умови договору; 3) вступ покупця у володіння [10, с. 33; 4, с. 64; 9, с. 26]. Управляли храмовими землями жерці з царськими чиновниками. 3 селян, які працювали на цих землях, стягували ренту [2, с. 56; 8, 71]. Землею, закріпленою за царськими общинами, управляли староста общини та царський урядовець. Тут також було поле для діяльності царських збирачів податків. Нічим не відрізнялася ситуація на землях, виділених знаті, урядовцям, воїнам [2, с. 56; 8, с. 71].

У будь-який час фараон міг позбавити особу чи громаду права володіння землею, якщо вони не виконували визначених державою обов'язків, пов'язаних із будівництвом пірамід, храмів, іригаційних каналів. Сади, будинки фараон міг подарувати будь-кому, і вони переходили у повну приватну власність без будь-яких зобов'язань з боку обдарованих. Рухомі речі (раби, худоба, інвентар тощо) ставали повною власністю особи, храму, громади [2, с. 56; 8, с. 71].

У сільських громадах у заможних людей існувало ще недоторкане культове майно, яке передавалося із покоління в покоління і не могло бути продане, віддане комусь, подароване, бо прибутки з нього йшли на муміфікацію покійників, будівництво гробниць тощо, що потребувало величезних витрат [2, с. 56; 9, с. 71].

Рухоме майно (раби, робоча худоба, знаряддя праці) було предметом приватної власності з епохи Давнього царства, його могли вільно відчужувати та воно було предметом різних угод [7, с. 29; 8, с. 71; 11, с. 6; 9, с. 26].

У Стародавньому Єгипті існувало таке **право на чужі речі**, як земельний сервітут, а саме право проходу по землі, що належить іншій особі, яке було визначено в божественному суді 20-ї династії [6, с. 48–49].

Розвинутим в Стародавньому Єгипті була **підгалузь зобов'язального права** в системі давньоєгипетського цивільного права, а саме в процесі поширення торгівлі виникло ряд договірних зобов'язань, а саме: міни, майнового і особистого найму (оренди), купівлі-продажу, поклажі, позики, доручення, договір товариства, схову, займу та позадоговірних, а саме з заподіяння шкоди особі

або майну. Спершу давньоєгипетські договори уклалися в формі урочистої присяги перед жерцями та урядовцями, потім зобов'язальне право позбавилося релігійності, набуло світської правової форми, а саме договори уклалися усно в присутності свідків або в письмовій формі (встановленій кодексом Бокхоріса) [9, с. 43]. Найбільш поширеними були договори: найму, купівлі-продажу та позики.

При укладенні договору купівлі-продажу важливо було діяти відповідно до етапів його укладення: 1) узгодження змісту договору; письмове оформлення; 2) підтвердження угоди клятвою сторін; 3) фактичний перехід права власності від продавця до покупця [2, с. 57; 12, с. 72; 7, с. 29; 13, с. 9]. Насамперед, предметом договору була нерухомість, а також раби, худоба тощо.

Об'єктом договору позики були речі, худоба раби, продукти, зерно тощо. Повернення боргу забезпечував боржник та його родичі. Способами забезпечення виконання цього зобов'язання було: 1) рабство; 2) мумії родичів, яких до сплати боргу не можна було поховати; 3) застава, яку забирати самим собі було не можна, бо це робили урядовці і селяни; 4) на несплачену позику нараховувались відсотки, але не можна було нараховувати відсотки на відсотки [2, с. 57; 12, с. 71]; 5) побиття боржника палицею або боргова кабала [7, с. 29].

Найм був у двох формах: особистий найм (сілсько-господарських працівників, найм майстрів-будівельників, художників, ремісників) та речовий найм (передача майна у платне користування). За непридатну річ власник повертав орендну плату у подвійному розмірі. Оренда земельних ділянок відбувалася на один рік, а будівлі на довільний термін. За поле орендна плата здійснювалася частиною врожаю, але його не змогли виростити, то це не звільняло від орендної плати [2, с. 57; 7, с. 29; 12, с. 72].

Договір поклажі найчастіше укладався при передачі майна на зберігання ополченнями, що йшли у військовий похід [7, с. 30].

В Стародавньому Єгипті були **закладені основи сімейного права**. В сім'ї залишалися пережитки матриархату, а правовий статус жінки був досить високим. Переважно жінки мали однакові права з чоловіками. Єгиптянки мали право займатися науковою діяльністю, медициною, спортом, торгівлею, іншим ремеслом [2, с. 57; 4, с. 64; 8, с. 72]. А ще правоздатність жінки полягала в тому, що вона могла особисто укладати угоди, купувати й орендувати майно, займатися лихварством тощо [5, с. 47].

Шлюб оформлявся договором між чоловіком і дружиною в письмовій формі. Необхідними атрибутами шлюбної угоди був подарунок нареченого сім'ї нареченої перед шлюбом [4, с. 64; 7, с. 30]. Шлюби не завжди освячувалися релігійною церемонією чи реєструвалися адміністративними органами, а допускалося життя на віру, бо слово, дане при свідках, прирівнювалося до письмового договору [8, с. 73]. Майно дружини вважалося приданим і залишалося її власністю, про що відзначалося в договорі, але в разі потреби вона могла його передати в сім'ю [5, с. 47; 9, с. 58; 11, с. 6]. Сімейне майно належало жінці й переходило у спадок по жіночій лінії, від матері до дочки чи зятя. Дітей називали здебільшого по матері (син такої-то) [2, с. 57]. Усі діти, незалежно від статі, були спадкоємцями [11, с. 6]. Розлучення здійснювалося вільно для обох сторін. У Єгипті довго існував матриархат. З часом головою родини стає чоловік, і дружина, незважаючи на її досить високий статус в родині, втрачає частину своїх прав [9, с. 58]. Якщо родина розпадалася з вини чоловіка, то він повертав жінці її придане та давав частину спільно нажитого майна. Решту майна переходило до старшого сина (майорат), який повинен був розділити його між дітьми [4, с. 65; 5, с. 47]. У разі, якщо родина розпадалася з вини жінки – вона могла забрати собі лише частину посагу. Жіноча невірність вважалася важким злочином

і жорстоко каралася. Жінку та її коханця спалювали живцем, а їхній попіл потім кидали в річку, щоб вони не змогли відродитися на тому світі [8, с. 72–73].

Починаючи з п'ятої династії фараонів в Єгипті відбулися зміни у напрямку розширення влади чоловіка. Жінку вже не вважали вищою чи рівною чоловікові. Допускалася полігамія чоловіків, так заможні єгиптяни мали гареми. При цьому, за зраду дружини застосовувалася смертна кара. За незначну провину чоловік міг побити палицею свою дружину, а брат – сестру. Покарання за побиття наступало лише тоді, коли наслідком його ставало каліцтво дружини [7, с. 30]. Єгипетська молодь мала можливість одружувати без батьківського втручання, а ініціативу створення сім'ї брав юнак. Шлюби були ранніми: дівчата виходили заміж у 10–12-річному віці; у 23–24-річному – ставали бабусями, а в 35–36-річному – прабабусями [2, с. 58]. Сім'ї були багатодітними. Поширеними були шлюби між близькими родичами, зокрема, брата з сестрою, батька з дочкою, сина з вдовою свого батька [2, с. 58; 7, с. 30].

Багато вчених вважає, що престол передавався по жіночій лінії – чоловіку старшої доньки. Для збереження чистоти династії фараони одружувалися із сестрами, доньками... Так пояснювалася полігамія. Часом престол займали жінки як одноосібні правительки, зокрема, Хатшепсут, Клеопатра [4, с. 65].

Давньоєгипетське право передбачало спадкування **як за законом**, так і за заповітом. Заповіт могли скласти як чоловік, так і дружина. Спадкоємцями за законом були діти обох статей. Першим спадкоємцем визначався старший син. У випадку відсутності дітей – дружина [2, с. 58; 4, с. 65; 9, с. 26].

У зв'язку з тим, що єдиного зводу законів в Стародавньому Єгипті не було, питання злочинів та покарань досліджені через аналіз матеріалів судових засідань та тексти клятв. Тож, злочином вважалося лжесвідчення, порушення царських розпоряджень, а в період Нового царства він сприймався як омана чи психічна хвороба, яка обумовила неадекватну поведінку людини. Саме тому правителі помірковано відносилися до призначення покарань. Згодом злочин почав розумітися як порушення інтересів держави та правителя, що жорстко каралися. В «Книзі Мертвих» було передбачено діяння, які вважалися злочинами [4, с. 66]. Класифікація давньоєгипетських злочинів полягала в їх поділі на наступні групи: 1) злочини проти держави (найтяжчі): проти фараона, існуючого державного та суспільного ладу, встановленої системи державних відносин, релігії, храмів, служителів культу; 2) тяжкі злочини, до яких належали: навмисне вбивство священних тварин (ібіса, кішки, сови та ін.); викидання нечистот у Ніл; вживання у їжу заборонених продуктів; розкопування та пограбування могил; пошуки місця поховання священного бика Аписа, порушення традиційних правил лікування; створення нового танцю чи пісні; чаклунство, виготовлення різноманітного зілля та напоїв для чарів; умисне вбивство, фальшиві клятви, неправдиві доноси; 3) злочини проти особи (вбивства, каліцтва, заповідання тілесних ушкоджень, образа); 4) майнові злочини (крадіжка, грабіж, обман, обважування, знищення чужого майна); 5) злочини проти честі, гідності, сім'ї (подружжя зрада, звалтування, статеві зносини з близькими родичами); 6) військові злочини (порушення військової дисципліни, за перехід воїнів на бік ворога) [12, с. 73; 2, с. 58; 9, с. 26–27; 5, с. 47–48; 11, с. 5; 7, с. 30–31].

В Стародавньому Єгипті покарання базувалося на принципі його невідворотності. До найпоширеніших з них належали: смертна кара, калічніцькі покарання; членушкоджувальні покарання (відрізання носа, рук, вух, язика, кастрація, наприклад, за образу відрізали язика, за підробку монет, печаток – обидві руки, за подружню зраду жінці відрізали ніс, а її коханця кастрували); побиття

ціпками; поміщення у в'язницю; віддача в рабство; грошові штрафи; відшкодування завданих збитків; примусові роботи; виставлення біля ганебного стовпа; вислання; грошові штрафи [7, с. 5].

Суд в Стародавньому Єгипті був разом з адміністрацією, а очолював його фараон. Суди працювали колегіально (палатами, колегіями) та були окружними, міськими, номовими та храмовими. Процес починався з подачі заяви (усної чи письмової), після цього відбувався сам процес, а потім приймалося рішення. Процес був змагальним, публічним. Справа закінчувалася винесенням суддею рішення, у якому зазначалися його мотиви, але оголошувалось рішення без мотивів. Суддя прикладав до чола особи, яка виграла судовий процес, зображення бога істини і справедливості, яке він носив на шиї (богині Маат). Суд міг погодитися з санкцією, яку просив потерпілий, або визначити іншу [12, с. 74]. Доказами були: покази та клятва свідків і скаржника, огляд місця події, письмові акти, присяга перед статуями богів, зізнання [7, с. 74]. Окремо цивільного та кримінального процесу не було, він був єдиний.

Висновки. Отже, основу системи права як такої в Стародавньому Єгипті становили наступні галузі: цивільне право, сімейне право, кримінальне право, процес тощо. Власність в Стародавньому Єгипті була державна, храмова, приватна, общинна. Давньоєгипетському праву на чужі речі був відомий інститут земельного сервітуту. В зобов'язальному праві Стародавнього Єгипту відомі договори: міни, майнового і особистого найму, купівлі-продажу, поклажі, позики, доручення, договір товариства, схову, займу та позадоговірні зобов'язання з заповідання

шкоди особі або майну. Сімейному праву був притаманний спершу магріархат, який поступово переріс в патріархат, але при цьому правовий статус жінки в Стародавньому Єгипті залишався високим. Жінка мала право займатися різними видами діяльності, укладати договори, в тому числі була учасником шлюбного договору, а також була повноправним учасником спадкових правовідносин. Спадкування в Стародавньому Єгипті було за законом та за заповітом. З матеріалів судових засідань відомо, що спершу злочином вважалось лжесвідчення та порушення царських розпоряджень, яке виникало внаслідок омани чи психічної хвороби, а потім злочином почали вважати порушення інтересів держави та правителя. Злочини були: проти держави, тяжкі, проти особи, майнові, проти честі, гідності, сім'ї та військові. До покарань належали: смертна кара, калічицькі покарання, членушкоджувальні покарання, побиття ціпками, поміщення у в'язницю, віддача в рабство, грошові штрафи, відшкодування завданих збитків, примусові роботи, виставлення біля ганебного стовпа, вислання, грошові штрафи. Суд в Стародавньому Єгипті був невіддільний від адміністрації на чолі з фараоном. Процес становили наступні стадії: подача заяви, сам процес та прийняття рішення. Як докази застосовувалися: покази учасників процесу, огляд місця події, письмові акти, присяга та зізнання під тортурами. Проаналізоване в черговий раз підтверджує, що правова система Стародавнього Єгипту була авторитарною, мала відповідні джерела права (нормативно-правовий акт та звичай), в ній були наявні базові галузі права (конституційне, кримінальне, цивільне, процес та інші), які існують в правових системах сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Право Стародавнього Єгипту. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Право_Стародавнього_Єгипту.
2. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 392 с.
3. Бедрій М.М. Звичаєве право Стародавнього Єгипту: деякі історико-правові аспекти. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2014_2_4.
4. Бандурка О.М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник; під ред. О.М. Бандурки, Д.В. Швець, М.Ю. Бурдін, О.М. Голово. Харків: Майдан, 2020. 618 с.
5. Лаврик Г.В., Сало В.А. Історія держави і права зарубіжних країн: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення для студентів спеціальності 086601 «Право», 08161інт «Право». Полтава: ПУЕТ, 2017. 329 с.
6. Erwin Seidl. Einführung in die ägyptische rechtsgeschichte bis zum ende des neuen reiches. Gluckstadt – Hamburg – New York: Augustin. 1952. 66 s.
7. Кузьминець О.В., Дурнов Є.Є., Сокур Ю.В. Історія держави та права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник): навчальний посібник. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2012. 242 с.
8. Гапотій В.Д., Куйбіда Є.О., Попенко Я.В. Історія держави і права зарубіжних країн (стародавній світ та доба середньовіччя): підручник. Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 603с.
9. Талдикін О.В. *Держава і право* Давнього Сходу: структурно-логічні схеми і таблиці: навчальний посібник. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 136 с.
10. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Тернопіль. ТНЕУ, 2010. 392 с.
11. Макачук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Вид. 4-те, доп. К.: Атіка, 2004. 616 с.
12. Попенко Я.В. Історія держави і права зарубіжних країн (Стародавній світ та доба Середньовіччя): підручник; під ред. Я.В. Попенко, В.Д. Гапотій, Є.О. Куйбіди. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 603 с.
13. Мудрак І.Д. Історія держави і права зарубіжних країн: курс лекцій. Державна податкова адміністрація України; АДПСУ. Ірпін, 2001. 232 с.